

# Komunikát s didaktickým potenciálem

## Lukáš Kohl (N VV-ČJ)

### 1. Vybraný komunikát:

Evelínka si už myslila, že je s ní nadobro amen, najednou ale dostala nápad, jak se zachránit. Dala si ruce rázně v bok a vážně se na tu tlupu zlodějskou zamračila. „Jen se smějte, lumpové! Ale měli byste vědět, že jsem mocná kouzelnice a že všechny, kdo by mi snad chtěli nějak uškodit, proměním v ptáky!“ Teď teprve vyprskli ti hrdlořezové smíchy. Co se jim to ta holka snaží namluvit?! Přece si nemyslí, že by mohli uvěřit těm jejím pohádkám! „Tak podle vás si vymýšlím?“ zavrtělo děvče hlavou. „No dobrá, tak dávejte pozor! Vidíte támhle na smrku toho strnada?“ ukázala Evelínka na žlutého ptáčka na stromě. „Tak to není žádný strnad, to je uličník, co mi nepěkně nadával. Hej ty, rošťáku, pověz, kdo tě v ptáka zakle!“

„Ty! Ty! Ty!“ zazpíval hned strnad na odpověď. To na loupežníky zapůsobilo.

„Teď se podívejte, kdo to sedí támhle na buku!“ pokračovala dívka a ukázala na popelavou hrdličku, která tam hřadovala na větvi. „To je hokynářka, která šidila své zákazníky. Hej ty, podvodnice, pověz, čeho jsi mi dala málo za moje peníze?“

„Cukrú, cukrú...“ povzdechla si smutně hrdlička a lapkové překvapením otevřeli pusy dokořán.

„A to není všechno! Všimněte si, kdo se to krčí támhle ve vysoké trávě!“ řekla zase Evelínka, ukázala na malou slípku skrývající se v zeleném porostu a radovala se, že se jí lest tak daří. „To není křepelka, ale proradná kapsářka! Hej ty, zlodějko, pověz, co jsi mi na jarmarku ukradla z měšce!“

„Pět peněz. Pět peněz,“ odsekla křepelka uštěpačně a pobertové se začali chytat vystrašeně za hlavy, jaké ukrutné kouzelnici to zkřížili cestu.

„Tak, vy lotři,“ obrátila se dívenka zpátky na loupežníky, „a jestli mi nepůjdete z cesty a jestli se nepolepšíte, pošlu na vás generála, co nám při jednom válečném tažení se svým vojskem rozdupal u chalupy zahrádku! Hej ty, generále, pojď si pro ty neřády!“ vykřikla Evelínka a vší silou tleskla, čímž vyplašila chocholatého dudka, co tu spal v jednom vykotlaném kmeni. Pták polekaně vyletěl a dudal: „Jdu – jdu – jdu! Už jdu – jdu!“. Vidouce to lapkové na nic nečekali a vzali nohy na ramena. Děvčátko se tomu nakonec ještě s úlevou od srdce zasmálo.

*Úryvek z vlastní autorské pohádky O děvčátku z oříšku*

## 2. Didaktický potenciál:

- i. Hlavní didaktický potenciál komunikátu spatřuji ve využití nestandardního jazykového prvku – ptačí řeči (součást lidové slovesnosti)
- ii. Značný didaktický potenciál má také žánr a slohový útvar vybraného komunikátu. Od nich se pak odvíjí užité jazykové (především lexikální, syntaktické a stylistické) prostředky.
- iii. Didaktické využití lze spatřovat také v neucelenosti příběhu – zvláště v chybějícím úvodu.

## 3. Cílová skupina:

- a. Žáci 6. ročníku ZŠ

## 4. Jazykové roviny a konkrétní témata:

- a. Citoslovce v návaznosti na tzv. *ptačí řeč* či *ptakomluvu*
  - i. Viz článek *Staročeská ptačí řeč r. 1528* (ZÍBRT, Čeněk in *Český lid*, 1924)
  - ii. Pravopis citoslovcí (často fonetický, bez pevných pravidel)
  - iii. Význam lidové slovesnosti
- b. Přímá řeč
  - i. Význam přímé řeči
  - ii. Grafické znázornění přímé řeči, interpunkční pravidla
  - iii. Opět možná návaznost na ptačí řeč a na citoslovce obecně
- c. Sémantické vztahy mezi slovy
  - i. Důležitost kontextu, v jakém lze dvě slova považovat za synonyma
  - ii. Viz různá označení loupežníků v úvodním textu
  - iii. Hyponyma/hyperonyma
    1. Možné demonstrovat na příkladu *dudek – pták, křepelka – slípka – pták, buk – strom* apod.
- d. Slovní zásoba
  - i. V textu je několik slov (*strnad, popelavá, hokynářka* apod.), která děti nemusí znát, ale jejichž význam lze odvodit z kontextu nebo např. podle radixu slova.
- e. Části vyprávění
  - i. Úryvek neobsahuje expozici ani kolizi, pohybuje se na pomezí krize, peripetie a katarze (vzhledem k žánru a ke věku žáků můžeme části rozdělit na úvod, děj a závěr)
  - ii. Možnost doplňování a vymýšlení chybějících částí příběhu
  - iii. Rekapitulace přečtené ukázky. „Do jaké situace nás úryvek vzal?“
- f. Žánr pohádka
  - i. Klasické a autorské pohádky
  - ii. Definice žánru

- iii. Vlastní zkušenosti žáků s tímto žánrem
- iv. Psaní vlastních krátkých pohádek

## 5. Možná směřování a konkrétní úlohy:

### a. Citoslovce a ptačí řeč

#### i. Zjišťování prekonceptů žáků – „Jak dělají různí ptáci (popř. i jiná zvířata)?“

1. Učitel se ptá na zvuky vydávané různými ptáky, žáci se snaží na základě svých vstupních znalostí a zkušeností odpovídat. Učitel může postupně zvyšovat náročnost

- a. Nízká náročnost: slepice, kohout, kuře, kachna, husa, vrána, sova, žežulka/kukačka
- b. Vyšší náročnost: vrabec, krocán, holub/hrdlička, dudek, křepelka
- c. Vysoká náročnost: vlaštovka (např. „vidim, vidim“), sýček („pújd', pújd'“)

Místo debaty lze dětem rozdat papíry se „spojovačkou“ ptáků a jimi vydávaných zvuků.

#### ii. Psaní a vymýšlení citoslovcí

1. Žákům jsou pouštěny různé zvuky (popř. je učitel sám vyluzuje – např. tleskáním, boucháním apod.) a oni se je snaží písemně zaznamenat. Mezi zvuky by měly být takové, u kterých je forma jejich písemného záznamu již dobře zažitá (např. „bum“ u rány), i takové, u kterých žáci budou nuceni vymyslet vlastní citoslovce (např. u zvuků vydávaných exotickými zvířaty).

#### iii. Možný výklad o citoslovcích

### b. Sémantické vztahy

#### i. „Najdi loupežníky“

- 1. Žáci mají za úkol ve výchozím textu vyhledat všechny výrazy označující loupežníky (*loupežníci, tlupa zlodějská/zloději, lumpové, hrdlořezové, lapkové, pobertové, lotři, neřádi*)
- 2. „Proč se v textu užívá pro loupežníky tolik různých výrazů? Čeho tím chtěl autor docílit? Nebylo by lepší, kdyby autor všude použil jen slovo *loupežníci*? A pokud ne – proč?“

#### ii. Dívka a děvčátko

- 1. O Evelínce se v textu píše jako o dívce, dívence nebo děvčátku. V čem se od sebe liší slova *dívka* a *děvčátko*? (V rodě)
- 2. Do následující věty doplň výraz *dívka* nebo *děvčátko* a napiš, podle čeho ses rozhodnul/a!

*Evelínka byla milé a poslušné* \_\_\_\_\_.

iii. „Je dudek pták?“

1. Rozhodni, která z následujících tvrzení jsou pravdivá (ANO) a která nepravdivá (NE).

Dudek je pták. ANO/NE

Pták je například dudek. ANO/NE

Všichni dudci jsou ptáci. ANO/NE

Všichni ptáci jsou dudci. ANO/NE

*Dudek a dudák* je to samé. ANO/NE

iv. Možný výklad o synonymech, hyponymech a hyperonimech (popř. také o antonymech a homonymech)